Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 158–167
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 158–167

УДК 321.01(477)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.18

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЮЛІЯНА ВАССИЯНА: УКРАЇНА І ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ МІСІЇ

Тарас Стародуб
Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Степана Бандери, 12, 76014, м. Львів, Україна
https://orcid.org/0000-0002-2792-1745

У статті досліджено геополітичний вимір суспільно-філософської спадщини українського мислителя і публіциста Юліяна Вассияна. На матеріалі праць «До головних засад націоналізму» [3], «Простір між Москвою і Візантією» [4], «Степовий сфінкс» [5], «Воююча Україна» [6] та «Суспільно-філософічні нариси» [7] реконструйовано його бачення України як особливого історичного та геополітичного простору, розташованого на перетині Європи й Азії, Півночі та Півдня, осілого та кочового світів. Основну увагу приділено проблемі співвідношення географічного положення України та її здатності перетворити наявний просторовий потенціал на політичну силу.

Показано, що центральною категорією геополітичної думки Ю. Вассияна є не територія сама по собі, а політично організований простір. Ось чому його пояснення історичних поразок України пов'язане не стільки з несприятливістю географічного положення, скільки з недостатністю державної волі, внутрішньої консолідації та здатності до тривалої політичної дії. Окремо проаналізовано його інтерпретацію Київської Русі, чорноморського напряму, степу та причин утрати Києвом політичної ініціативи. Розглянуто сформоване мислителем протиставлення Києва і Москви як двох різних способів організації простору та політичної влади.

Геополітичні положення Ю. Вассияна зіставлено з концепцією Збігнєва Бжезінського та історіографічними підходами Тімоті Снайдера. Звернено увагу також на сучасну дискусію щодо російського імперіалізму та колоніалізму. Обґрунтовано, що між Вассияновим розумінням України як ключового простору Східної Європи та пізнішими геостратегічними концепціями існують важливі паралелі, однак вони не дають підстав говорити про безпосередню інтелектуальну спадкоємність. Водночас сучасна історіографія дозволяє уточнити окремі положення історіософії Ю. Вассияна, передусім її схильність до бінарного протиставлення цивілізаційних просторів.

Ключові слова: Юліян Вассиян, геополітика, Україна, Київ, Москва, Чорне море, Візантія, степ, політика простору, нація, держава, імперіалізм, Центрально-Східна Європа.

Постановка проблеми. Геополітична проблематика посідає помітне місце в українській політичній думці першої половини XX століття. Для покоління українських інтелектуалів, яке формувалося після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., питання про причини втрати державності вже не могло обмежуватися аналізом окремих військових чи дипломатичних невдач. Поступово воно перетворювалося на ширшу проблему – здатності українського суспільства організувати власний політичний простір і виступати в міжнародному середовищі самостійним суб'єктом.

У цьому інтелектуальному середовищі сформувався світогляд Юліана Вассияна. Його творчість зазвичай розглядають передусім у контексті українського націоналізму, історіософії та філософії нації. Такий підхід цілком закономірний, проте він не вичерпує змісту його спадщини. У працях Ю. Вассияна досить виразно простежується проблема

© Стародуб Т., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

простору, територіальної організації, взаємодії України з сусідніми геополітичними центрами, значення Чорного моря, степового пограниччя та ролі державної волі. Саме сукупність цих положень дає підстави говорити про геополітичний вимір його історіософії.

Певні передумови такого прочитання містить уже його стаття «До головних засад націоналізму», опублікована 1928 р. у журналі «Розбудова нації». Ю. Вассиян виходить тут із переконання, що історія не повинна сприйматися як наперед визначений процес, а людина і нація здатні впливати на напрям власного розвитку. Власне, у цьому він бачить відмінність між пасивним існуванням та історичною діяльністю [3, с. 33–34].

Ця думка має безпосередній стосунок до його подальшого розуміння геополітики. Територія, якою володіє нація, ще не означає наявності політичної сили. Значно важливішою є спроможність цю територію організувати, захистити й використати для реалізації власних цілей. Уже в ранній праці Ю. Вассиян звертає увагу на суперечність між природними можливостями української землі та неспроможністю українців повною мірою ними скористатися [3, с. 34].

Саме ця суперечність – між наявним просторовим потенціалом і здатністю його реалізувати – згодом стане одним із центральних мотивів його суспільно-філософських нарисів.

Дослідження спадщини Ю. Вассияна вимагає водночас урахування сучасної історіографії. В'ячеслав Артюх розглядає його передусім як історіософа, приділяючи увагу проблемам історії, історичної пам'яті та розуміння української історичної долі [1]. Сучасні дослідження української політичної думки також дедалі частіше розглядають Ю. Вассияна не лише як ідеолога, а як мислителя, який прагнув осмислити співвідношення людини, нації, держави та історичного процесу. Як зазначає Олег Баган: «Ю. Вассиян не просто суттєво поглибив основні ідеологічні тези М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського, М. Сциборського, яких можна вважати класиками українського націоналізму XX ст., а створив цілісну концепцію ідеалістичного світотрактування у зв’язку з політичною свідомістю нації. У цьому сенсі його філософія стала найкатегоричнішим українським запереченням філософії матеріалістичного соціалізму» [2, с. 144].

Водночас актуальність його геополітичних міркувань стала особливо помітною у світлі сучасної дискусії про місце України у Центрально-Східній Європі та характер російської імперської політики. У праці The Grand Chessboard Збігнєв Бжезінський визначив Україну як один із ключових геополітичних центрів Євразії, використавши поняття *geopolitical pivot*. Його аргументація ґрунтувалася на географічному положенні України, її ресурсах, населенні та доступі до Чорного моря.

Тімоті Снайдер, досліджуючи історію Центрально-Східної Європи, своєю чергою, показав складність політичних і національних процесів у регіоні, відмовившись від уявлення про нього як про просте протистояння двох цивілізаційних блоків. У «The Reconstruction of Nations» українська історія розглядається в контексті взаємодії польського, литовського, білоруського та російського політичних проектів [13].

Тому звернення до цих авторів у межах дослідження Ю. Вассияна має не підтвердити чи спростувати його концепцію в цілому, а дозволити поставити її у ширший інтелектуальний контекст.

Метою статті є реконструкція геополітичного виміру суспільно-філософської спадщини Юліяна Вассияна, з'ясування його бачення України як особливого історичного простору та аналіз причин, які, на його думку, зумовили втрату Києвом геополітичної ініціативи.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: 1) простежити становлення категорії простору у творчості Вассияна; 2) проаналізувати його розуміння географічного положення України; 3) визначити місце Києва, Візантії та Чорного моря в його

історіософській схемі; 4) розглянути значення степу як геополітичного чинника; 5) з'ясувати причини, які Вассиян пов'язував із втратою Києвом політичної ініціативи; 6) реконструювати його бачення відмінностей між Києвом і Москвою; 7) зіставити ці положення із сучасними концепціями геополітики України та дослідженнями російського імперіалізму.

Методологічно дослідження ґрунтується на поєднанні історико-політичного, історіософського та порівняльного підходів. Основним методом є текстуальний аналіз праць самого Ю. Вассияна. Порівняльний метод використовується для зіставлення його положень із сучасними науковими інтерпретаціями.

Результати дослідження. Поняття простору у Ю. Вассияна не можна розглядати окремо від його розуміння нації. Для нього нація існує не в абстрактному культурному середовищі, а в конкретному історичному просторі, який потрібно освоїти, організувати й захистити. Важливо зазначити, що Ю. Вассиян не ототожнює територію з державою. Територія є матеріальною передумовою політичного існування, але сама по собі не створює державності. У цьому сенсі його міркування мають виразний дієвий характер.

У своїй статті «До головних засад націоналізму», надрукованій в журналі «Розбудова Нації» за 1928 рік, він наголошує на необхідності переходу від пасивного існування до свідомої історичної діяльності. Українська проблема, на переконання Ю. Васссияна, полягає не у відсутності історичних передумов для самостійного життя, а в недостатності внутрішньої організації та волі до їх реалізації [3, с. 34–36].

У своїх «Суспільно-філософічних нарисах» Ю. Вассиян конкретизує це твердження, надаючи йому виразнішого геополітичного спрямування і тим самим формулює фактично закон політики простору: «Треба опанувати, щоб панувати, або бути самому опанованим» [4, с. 80]. Такі погляди важко трактувати лише як заклик до територіальної експансії. Їх передусім можна розглядати як певне уявлення Ю. Вассияна про невіддільність політичної свободи від здатності контролювати власний простір. Інакше кажучи, для нього існує безпосередній зв'язок між територіальною організованістю та політичною суб'єктністю.

Це одна з тих тез Ю. Вассияна, які й сьогодні становлять інтерес. У сучасних дослідженнях державності також важливим є поняття state capacity – здатності держави здійснювати владу на власній території, підтримувати інституції та забезпечувати політичний контроль. Звичайно, Ю. Вассиян не використовував сучасного понятійного апарату інституційної теорії, однак його міркування про «опанування простору» перебувають із ним у певному концептуальному діалозі.

Ю. Вассиян визначає геополітичне розташування України через систему географічних і цивілізаційних протиставлень. Вона знаходиться між лісом і степом, Європою та Азією, Північчю та Півднем, Сходом і Заходом, осілим та кочовим світами [4, с. 48]. Це визначення варте особливої уваги. Адже, Україна в його візіях не просто «поміщена» між двома світами, а вона є простором їхньої взаємодії. І саме тут проявляється подвійний характер географічного становища України. З одного боку її відкритість створює постійну небезпеку перед загрозами проникнення зовнішніх сил. Але, якщо поглянути з іншої сторони – вона забезпечує зв'язки з різними політичними та культурними середовищами. Тому, дніпровський шлях «з варяг у греки» для Ю. Вассияна є одним із символів такого положення. Він поєднував північний та південний світи і водночас визначав Київ як політичний центр, здатний впливати на значно ширший геополітичний та культурно-цивілізаційний простір [4, с. 59]. У цьому розумінні українська географія не є лише проблемою оборони. Вона створює передумови для активної політики.

Саме тому Ю. Вассиян не погоджується з пасивним трактуванням української історії як постійного перебування «між» іншими силами. Його цікавить інше питання: чому

простір, який давав Україні можливість бути центром взаємодії різних регіонів, не був перетворений на основу довготривалої політичної переваги? Відповідь він шукає вже не в географії, а в характері політичної організації.

Найбільш оригінальною частиною геополітичної реконструкції Ю. Вассияна є його трактування південного напряму. Він вважає, що природним вектором Київської держави був рух до Чорного моря та далі – до Візантійського й середземноморського світу. У цьому контексті він згадує походи князя Олега на Царгород як прояв політичної орієнтації Києва на південь [4, с. 76]. Звернення до Візантії тут не випадкове. Для Ю. Вассияна вона є не просто сусідньою державою, а цивілізаційним і політичним центром, спадщину якого Київ потенційно міг перейняти. Саме тому він говорить про історичну можливість Києва стати спадкоємцем Візантійської імперії [4, с. 38, 79, 90].

Ця теза є однією з найбільш дискусійних в його історіософії. Очевидно, що сучасний історик чи політолог не може розглядати її як буквальний прогноз «альтернативної історії». Проте для розуміння самого Ю. Вассияна ця конструкція має принципове значення. Адже, його цікавить не лише те, що сталося, а й те, які політичні можливості існували в певний історичний момент і чому вони не були реалізовані. Тому, ми можемо констатувати, що історію він розглядав через категорію можливості.

Саме тому особливе значення він надає Святославу. На його думку, військовий потенціал князя був спрямований значною мірою на східні походи, тоді як стратегічно важливішим був південний напрям [4, с. 76–77]. У такій інтерпретації похід є не просто військовою операцією. Він оцінюється з погляду його відповідності довгостроковим інтересам держави. Звідси випливає й одна з центральних проблем історіософії Ю. Вассияна: держава може володіти значними ресурсами, але втратити їх через неправильний стратегічний вибір.

Якщо Чорне море у Ю. Вассияна уособлює можливість українського геополітичного розвитку, то степ є простором постійної небезпеки. Україна, на його думку, протягом століть мусила захищати осілу землеробську цивілізацію від степового світу. Проте небезпека степу не обмежувалася військовими нападами. Він пов'язує його вплив також із внутрішньою політичною нестабільністю. У «Суспільно-філософічних нарисах» Ю. Вассиян характеризує степ як силу, що притягувала український світ до анархії та несла із собою «азійський сервілізм» [7, с. 48–49].

Тут варто зробити певне застереження. Такі характеристики є частиною специфічної історіософської мови Ю. Вассияна і відображають цивілізаційні уявлення його епохи. Сучасна історична наука не може автоматично приймати подібне протиставлення «Європи» та «Азії» як нейтральну категорію аналізу. Однак якщо відділити оцінну лексику від структури його аргументації, залишається важлива проблема: відкритий степовий кордон вимагав від Київської держави високого рівня внутрішньої організації.

І саме тут Ю. Вассиян бачить одну з причин українських поразок. Зовнішня небезпека ставала особливо руйнівною тоді, коли державний центр був ослаблений внутрішнім партикуляризмом. Поділ князівства на уділи, міжусобиці та відсутність стійкої політичної дисципліни, на його думку, не дозволили Києву створити достатньо міцний захисний механізм [4, с. 82–83, 88].

Таким чином, степ у його концепції є водночас зовнішнім геополітичним чинником і своєрідним тестом на державну спроможність. У його ранній статті «До головних засад націоналізму» саме ці окремі мотиви безпосередньо поєднуються з пізнішою геополітичною концепцією.

Ю. Вассиян неодноразово повертається до проблеми волі і у вищезгаданій статті за 1928 р. він пов'язує історичну пасивність українців із браком внутрішньої зосередженості

та організації [3, с. 33–36]. У його розумінні «зосередженість» є однією з першочергових вимог до нації і вона означає необхідність подолання розпорошеності суспільних сил. Для нації, яка не має власної держави, це стає питанням не лише політичної ефективності, а самого права на історичне існування.

Ю. Вассиян прямо пов'язує державність із можливістю нації вільно визначати власний рух. Держава у його концепції є зовнішнім виявом політичної самостійності нації та засобом утвердження її суб'єктності [3, с. 38]. Тому «політика простору» не може бути відокремлена від політики внутрішньої організації і не можливо та помилково розглядати висловлювання Ю. Вассияна про простір відокремлено.

Його формула «опанувати, щоб панувати» стосується передусім здатності перетворити власну територію на організований політичний простір. Тут простежується характерна для Ю. Вассияна послідовність: *самоорганізація – державність – контроль простору – зовнішня суб'єктність.*

У такій інтерпретації геополітична вразливість України є наслідком як зовнішньополітичних чинників, так і глибоких внутрішніх деструктивних процесів.

Історіософія Ю. Вассияна розглядає Київ і Москву як два протилежні полюси організації суспільства та простору. Це не звичайна міжнаціональна ворожнеча, а цивілізаційне зіткнення двох несумісних політичних моделей. На його переконання, Київ мав значний потенціал, але не зміг створити відповідної йому політичної структури. Партикуляризм князів, відсутність тривкої централізації та внутрішня конкуренція послаблювали державний центр. Натомість, Москва формувала інший тип політичної організації, який засновувався на досвіді татарського панування з його жорсткою централізацією влади [4, с. 90].

Таким чином ці твердження Ю. Вассияна виконують певну теоретичну функцію і дають пояснення, чому Москва, яку він вважає цивілізаційно відмінною від Києва, змогла з часом перетворитися на значно сильніший територіальний центр. Вона була сильнішою тому що мала інакше організований державний та управлінський устрій.

Найбільш принциповий висновок Ю. Вассияна полягає в тому, що Київ утратив політичну ініціативу не внаслідок однієї катастрофи. Це був поступовий процес. Він пов'язує його з відсутністю того, що називає «ідеєю світово-політичного царства» [4, с. 79].

Тут важливо правильно зрозуміти термінологію Ю. Вассияна. Йдеться не просто про бажання територіального розширення. Його цікавить наявність великої політичної ідеї, яка могла б об'єднати державну діяльність у довготривалу стратегію. Київ мав ресурси, вигідне розташування, культурний авторитет і зв'язки з Візантією, але, на думку Ю. Вассияна, не мав достатньо сильної політичної волі, щоб перетворити ці переваги на системний проект. Тому геополітичний простір, який міг бути організований Києвом, поступово починає організовуватися іншими центрами. Саме в цьому контексті він трактує піднесення Москви та формування концепції «Третього Риму» [4, с. 79, 90–91].

Москва, за його інтерпретацією, не просто створює нову державу. Вона претендує на спадщину політичного та релігійного центру, яким раніше був Київ. Отже, боротьба за простір у Ю. Вассияна нерозривно пов'язана з боротьбою за історичну легітимність.

Звернення до сучасної геополітичної думки дає можливість по-новому оцінити окремі положення геополітичної концепції Ю. Вассияна. Показовим у цьому відношенні є зіставлення його поглядів із геостратегічними міркуваннями Збігнєва Бжезінського. У праці «The Grand Chessboard», опублікованій 1997 р., З. Бжезінський розглядав Україну як одну з ключових держав євразійського простору. Її геополітичне значення він пов'язував, зокрема, з територіальним розташуванням, ресурсним потенціалом, виходом до Чорного моря та впливом української незалежності на можливості Росії відновити статус великої

імперської держави [8, с. 92–93]. Ці положення докладно аналізує Т. Олеярж, який наголошує на особливому геостратегічному значенні України у концепції Бжезінського [12].

На цьому рівні можна побачити певну спорідненість із геополітичними міркуваннями Ю. Вассияна. Для останнього Україна була простором, географічне положення якого визначало її особливу роль у відносинах між Північчю і Півднем, Сходом і Заходом. Особливого значення він надавав чорноморському напряму та зв'язкам Києва з Візантією. У З. Бжезінського Чорне море також входить до системи чинників, що визначають стратегічне значення України. Проте схожість вихідних геополітичних спостережень не означає тотожності концепцій.

Ю. Вассиян розглядає простір передусім крізь категорії нації, історичного покликання, державної волі та політичної організації. Для З. Бжезінського визначальними є категорії геостратегії, балансу сил і конфігурації євразійського простору. Якщо для українського мислителя питання полягає передусім у тому, чи здатна українська нація опанувати власний простір і перетворити його на основу державної сили, то для американського геостратега – яке місце займає Україна в системі сил, що визначають майбутнє Євразії. Отже, йдеться не про безпосередню інтелектуальну спадкоємність, а про схожість постановки геополітичної проблеми за різних історичних і теоретичних умов.

Інший ракурс для переосмислення геополітичної концепції Ю. Вассияна дає історична праця Тімоті Снайдера «The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999». Дослідник розглядає формування модерних націй Центрально-Східної Європи не як ізольований розвиток окремих народів, а як складний процес взаємодії та конкуренції різних політичних і національних проєктів. Особливо це стосується українського історичного простору, якому присвячено другу частину книги, зокрема розділ «Early Modern Ukraine (1569–1914)» [13, с. 103–132].

Такий підхід дозволяє дещо розширити геополітичну модель Ю. Вассияна. У його текстах Україна часто визначається через масштабні цивілізаційні опозиції – Європа й Азія, Схід і Захід, Північ і Південь, осілий світ і степ. Ця система координат давала змогу Ю. Вассияну підкреслити особливість українського геополітичного положення та постійну присутність зовнішнього чинника в українській історії. Водночас вона певною мірою спрощує внутрішню складність історичного простору.

Сучасна історіографія дає можливість подивитися на цю проблему ширше. У реконструкції Т. Снайдера український простір постає не лише як територія, що перебуває між кількома великими цивілізаційними центрами, а як самостійне поле взаємодії різних політичних, соціальних і національних проєктів. Тому українська історія не зводиться до постійного вибору між Сходом і Заходом. Вона формувалася також у процесах взаємодії українських, польських, литовських, білоруських, російських та інших історичних спільнот, які в різні періоди по-різному визначали своє ставлення до території, політичної влади та національної належності [13, с. 1–12, с. 103–132].

У цьому полягає важливе уточнення до геополітичної схеми Ю. Вассияна. Україна була не лише простором «між» різними світами. Вона сама була одним із просторів, у яких ці світи взаємодіяли, конфліктували й трансформувалися**.** Відтак її історичну суб'єктність не варто розуміти лише як здатність протистояти зовнішньому тиску. Вона проявлялася також у здатності українського суспільства формувати власні політичні та культурні проєкти.

Це, однак, не заперечує основного висновку Ю. Вассияна. Навпаки, сучасний історіографічний підхід дозволяє точніше сформулювати його проблему. Для нього головною причиною українських геополітичних поразок була не сама складність географічного положення, а невідповідність між об'єктивними можливостями українського простору та

суб'єктивною спроможністю українського суспільства організувати його політично. Саме тому його поняття «політики простору» слід розглядати у зв'язку з категоріями державної волі, дисципліни та історичної відповідальності.

У такому прочитанні сучасні концепції не стільки підтверджують або спростовують Ю. Вассияна, скільки дозволяють побачити різні виміри однієї проблеми. З. Бжезінський звертає увагу на структурне геостратегічне значення України, тоді як Т. Снайдер – на складність історичних процесів, у яких формувалася її політична та національна суб'єктність. Ю. Вассиян, своєю чергою, ставить у центр питання про здатність самої нації перетворити сприятливе географічне положення на політичну силу.

Тому було б перебільшенням називати З. Бжезінського продовжувачем геополітичної думки Ю. Вассияна або трактувати сучасну історіографію як її пряме підтвердження. Водночас порівняння цих підходів демонструє, що проблема геополітичного значення України зберігає тривалу інтелектуальну актуальність. Змінювалися історичні обставини, політичні системи та теоретична мова, але питання залишалося подібним: яке місце займає Україна у ширшій конфігурації європейського та євразійського простору і якою мірою вона здатна самостійно визначати значення цього місця?

Саме тут геополітична концепція Ю. Вассияна виходить за межі політичної публіцистики свого часу. Її центральною проблемою виявляється не стільки географічне розташування України, скільки перетворення географічного положення на політичну суб'єктність.

Окремої уваги заслуговує характеристика Ю. Вассияном Москви як імперського центру. Для нього Москва прагнула не лише контролювати українську територію. Вона претендувала на історичну роль Києва, а разом із нею – на право визначати політичну та цивілізаційну норму для східноєвропейського простору.

Сучасна наукова дискусія про російсько-українські відносини значною мірою повернулася до питання імперського характеру російської політики. Ксенія Оксамитна пропонує розглядати російське панування над Україною крізь категорії імперіалізму, верховенства та колоніальної залежності. Її аргументація важлива передусім тим, що вона розглядає російську агресію не як звичайну боротьбу держав за вплив, а як прагнення відновити асиметричні відносини влади [11, с. 501].

Однак сучасна дискусія не є однозначною. Дослідники звертають увагу на те, що російське панування над Україною не завжди відповідало класичній моделі колоніалізму. У цьому випадку важливим був не лише контроль над територією, а й заперечення окремого існування українців як політичної та історичної спільноти.

Власне тут концепція Ю. Вассияна виявляється особливо цікавою. Він розглядає боротьбу України та Москви не лише як боротьбу за землю, а й за право бути суб'єктом історії. У такому прочитанні геополітика переходить у сферу історичної пам'яті, ідентичності та легітимності. Зрештою, мабуть, найважливішим результатом реконструкції геополітичної думки Ю. Вассияна є висновок про те, що його цікавить не стільки сама територія, скільки питання хто має право визначати її політичний зміст.

Географічний простір України має величезний потенціал, але сам по собі він залишається пасивною формою. Природні багатства перетворюються на реальну силу лише через усвідомлену волю та дію нації. Таке твердження добре простежується у статті Ю. Вассияна «До головних засад націоналізму», де він пов'язує державність із можливістю нації діяти самостійно та вільно визначати власний історичний рух [3, с. 38].

Отже, геополітична проблема України в його концепції може бути сформульована дещо інакше, ніж це робиться в класичних геополітичних схемах. Питання полягає не лише

в тому: де розташована Україна? А передусім: чи здатна Україна сама визначати політичне значення свого розташування?

Такі твердження чітко розмежовують концепцію Ю. Вассияна та класичний географічний детермінізм. Український мислитель відкидає ідею фатальної зумовленості історичного процесу ландшафтно-кліматичними чинниками.

Україна може бути розташована між великими силами, але це ще не означає, що вона повинна залишатися об'єктом їхньої політики. Геополітичне положення може бути джерелом залежності, а може, за наявності відповідної державної організації, стати джерелом сили.

Висновки. Реконструкція геополітичного виміру суспільно-філософської спадщини Юліана Вассияна дає підстави розглядати його не лише як теоретика українського націоналізму чи історіософа, а й як одного з українських мислителів, які намагалися осмислити проблему політичного простору України.

Центральним у його концепції є положення про те, що географічне положення України має подвійний характер. З одного боку, воно створює постійну небезпеку через відкритість території та сусідство з потужними політичними центрами. З іншого – саме це положення забезпечує Україні значний потенціал як простору комунікацій, торгівлі та політичної взаємодії між Північчю і Півднем, Європою та Азією.

Однак Ю. Вассиян не вважає географію достатньою умовою політичної могутності. Його основний акцент припадає на суб'єктивний чинник – волю, організацію, дисципліну та здатність нації створити власну державу.

Саме через недостатність цього чинника він пояснює головну історичну проблему України. Київ мав значні природні, культурні та геополітичні можливості, але не зміг перетворити їх на тривалу державну стратегію.

Особливе місце в цій стратегії, на його думку, мав посідати південний напрям. Чорне море та Візантія розглядалися як природне продовження київського геополітичного простору. Відповідно, невикористання можливостей чорноморської орієнтації стало одним із проявів ширшої проблеми – нездатності Києва сформувати довготривалу політичну програму.

Іншим визначальним чинником був степ. Він створював постійний зовнішній тиск і водночас вимагав високої внутрішньої організації. Для Ю. Вассияна саме нездатність Києва подолати партикуляризм і створити стійку систему державної влади стала однією з причин його ослаблення.

Унаслідок цього в його історіософській схемі формується протиставлення Києва і Москви. Київ мав значний потенціал, але не зміг його реалізувати, а Москва, навпаки, створила централізовану політичну систему та поступово перебрала геополітичну ініціативу.

Тут, однак, необхідно провести межу між історіософією Ю. Вассияна та сучасною історичною наукою. Його пояснення московської державності, його цивілізаційне протиставлення України та Москви і його реконструкція альтернативного розвитку Київської держави відображають інтелектуальний контекст першої половини XX століття. Вони не можуть без застережень використовуватися як готові історичні висновки. Водночас саме як модель постановки проблеми вони залишаються продуктивними.

Порівняння із З. Бжезінським показує, що питання геополітичного значення України не зникло у XX столітті. Навпаки, наприкінці XX ст. воно було сформульоване вже мовою американської геостратегії: незалежна Україна постала як один із ключових чинників євразійського балансу сил.

Порівняння із Т. Снайдером дозволяє водночас скоригувати Вассиянову бінарну модель. Україна була не просто територією між Європою та Азією або між Москвою

і Заходом. Вона була самостійним простором історичної взаємодії, де формувалися власні політичні та культурні проєкти.

Сучасна дискусія про російський імперіалізм додає до цієї картини ще один вимір. Українська проблема полягає не лише у контролі над територією, йдеться про боротьбу за політичну суб'єктність, історичну пам'ять і право українського суспільства самостійно визначати власне майбутнє.

У цьому полягає, на наш погляд, головна актуальність геополітичної спадщини Ю. Вассияна. Його центральна проблема може бути сформульована не як питання про те, де знаходиться Україна, а як питання про те, чи здатна Україна сама визначати політичне значення свого географічного положення.

Власне в цьому сенсі його поняття «політики простору» виходить за межі суто територіальної проблематики. Воно стосується здатності нації перетворити територію на організований політичний простір, а власне історичне положення – на джерело суб'єктності.

Список використаної літератури

1. Артюх В. Юліан Вассиян: історія, історіософія, історична пам'ять // Сумська старовина. 2008. № XXV. С. 229–238.
2. Баган О. Філософ-воїн: Юліян Вассиян // Актуальна націософія: теоретичні, культурологічні, геополітичні та історіософські аспекти (вибрані статті, есеї, виступи). Львів: ЛА «Піраміда». 2016. С. 137–145.
3. Вассиян Ю. До головних засад націоналізму // Розбудова нації. 1928. Ч. 2. С. 33–42.
4. Вассиян Ю. Простір між Москвою і Візантією // Суспільно-філософічні нариси. Чикаго, 1958. С. 59–92.
5. Вассиян Ю. Степовий сфінкс // Суспільно-філософічні нариси. Торонто. Євшан-Зілля. 1972. С. 49–80.
6. Вассиян Ю. Воююча Україна // Суспільно-філософічні нариси. Торонто. Євшан-Зілля. 1972. С. 173–207.
7. Вассиян Ю. Суспільно-філософічні нариси. Чикаго, 1958.
8. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books. 1997.
9. Kuzio T., Wawrzonek M. Messianism, Imperialism and Anti-Colonialism // Russia's War on Ukraine: The Four Roots of Putin's Invasion. Cambridge University Press. 2025. P. 297–341.
10. Kuzio T., Wawrzonek M. Imperial Nationalism // Russia's War on Ukraine: The Four Roots of Putin's Invasion. Cambridge University Press. 2025. P. 21–56.
11. Oksamytna K. Imperialism, Supremacy, and the Russian Invasion of Ukraine // Contemporary Security Policy. 2023. Vol. 44. No. 4. P. 497–512.
12. Olejarz T. Zbigniew Brzezinski's Perspective on the Geostrategic and Geopolitical Importance of Ukraine // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. 2023. Vol. 21. No. 1. P. 59–73.
13. Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus*,* 1569-1999. New Haven: Yale University Press, 2003.
14. Snyder T. Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin. New York: Basic Books, 2010.
15. Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. New York: Tim Duggan Books, 2018.
16. Starodub T., Demchyshak R. Foreign Policy Guidelines of Ukrainian Nationalism (20–50s of the XX Century). Odesa: Publishing House «Helvetika». 2024.

YULIAN VASSYAN'S GEOPOLITICAL VIEWS: UKRAINE AND THE QUESTION OF ITS HISTORICAL MISSION

Taras Starodub
Lviv Polytechnic National University,
Institute of the Humanities and Social Sciences,
Department of Political Science and International Relations
Stepan Bandera str., 12, 76014, Lviv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-2792-1745

This article examines the geopolitical dimension of the socio-philosophical legacy of the Ukrainian thinker and publicist Yuliyan Vassyan. Drawing on his works «On the Main Principles of Nationalism» [3], «The Space between Moscow and Byzantium» [4], «The Steppe Sphinx» [5], «Fighting Ukraine» [6] and «Social and Philosophical Essays» [7], his vision of Ukraine as a unique historical and geopolitical space, situated at the crossroads of Europe and Asia, the North and the South, and the settled and nomadic worlds, has been reconstructed. The main focus is on the relationship between Ukraine's geographical position and its ability to transform its existing spatial potential into political power.

It has been shown that the central category of Yu. Vassyan's geopolitical thought is not territory in and of itself, but politically organised space. This is why his explanation of Ukraine's historical defeats is linked not so much to the unfavourable nature of its geographical position as to a lack of state will, internal consolidation and the capacity for sustained political action. His interpretation of Kyiv Rus', the Black Sea region, the steppe and the reasons for Kyiv's loss of political initiative are analysed separately. The contrast drawn by the thinker between Kyiv and Moscow as two different ways of organising space and political power is examined.

Yu. Vassyan's geopolitical views are compared with Zbigniew Brzezinski's concept and Timothy Snyder's historiographical approaches. Attention is also drawn to the contemporary debate on Russian imperialism and colonialism. It is argued that whilst there are significant parallels between Yu. Vassyan's understanding of Ukraine as a key space in Eastern Europe and later geostrategic concepts, these do not provide grounds for speaking of a direct intellectual lineage. At the same time, contemporary historiography allows us to clarify certain aspects of Yu. Vassyan's philosophy of history, particularly its tendency towards a binary opposition of civilisational spaces.

Key words: Juliyan Vassyan, geopolitics, Ukraine, Kyiv, Moscow, the Black Sea, Byzantium, the steppe, spatial politics, nation, state, imperialism, Central and Eastern Europe.

Дата першого надходження статті до видання: 14.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026